

Аляксандр КАРЗЮК,
кіраўнік гісторыка-краязнаўчага
гуртка Мінскага гарадскога
цэнтра дзіцяча-юнацкага турызму
і экскурсій.

МЫ — БЕЛАРУСЫ

У лістападзе 1920 г. у Семяжэ размяшчаўся штаб антыбальшавіцкага паўстання, якое потым назавуць Слуцкім паўстаннем, альбо Слуцкім збройным чынам. Беларускае супраціўленне гвалтаўнікам з Усходу было жорстка задушана. Рэпрэсіі працягваліся гадамі. У 1935-м семяжэўцаў цалымі сем'ямі вывозілі ў Архангельскую вобласць. Пакінутыя хаты займалі калгасныя актывісты. Высяленцы, якія перажылі сталінскі тэрор і вярнуліся на Бацькаўшчыну, два гады назад маглі быць сведкамі памятнай акцыі, калі ў іхным мястэчку быў пастаўлены крыж у гонар палеглых за вольную Беларусь.

Пры камуністычным рэжыме памяць пра паўстанцаў выражала ў семяжэўцах у пакалення ў пакаленне. Аднак і ў тыя часы былі людзі, якія збіралі і захоўвалі факты беларускай гісторыі. Адзін з іх — Мікалай Лаўрэнавіч Аляшкевіч, былы настаўнік Семяжэўскай сярэдняй школы.

Гісторычныя нарысы М.Семяжэва, напісаны ім яшчэ ў гады настаўніцтва, можна з поспехам выкарыстоўваць і як навуковы матэрыял — на ўроках гісторыі, і як выхаваўчы — у пазакласнай рабоце.

С.АДАМОВІЧ.

Семяжэва як паселішча ўзнікла дэсяцімі гадамі. У суднай грамаце, выдадзенай у 1449 годзе Літоўскім князем Казімірам Слуцкім князю Сымону Міхайлавічу на яго вотчыну, гэтае мястэчка не згадваецца. Заснавана ж яго каланістамі, якія былі прывезеныя князем Радзівілам, які ўважваўся ў слоўніку "Зямель Радзівілаўскіх", "за мясціны даволі аддаленыя".

Святы Семяжэўскай царквы Фелікс Сіцпура ў 1880 годзе ў "Этнаграфічным нарысе мястэчка Семяжэва" пісаў: "У вёсцы царкоўнай гаворыцца, што царква ў Семяжэве была пабудавана ў 1720 годзе князем Радзівілам на месцы старога, але калі прынялі пад увагу саму царкоўную архітэктуру і старадаўнія некаторыя абразы, то яе пабудову можна аднесці да больш аддаленага часу, да таго ж старажытныя расказваюць, што паўстаўшае гэтае мястэчка была ўжо калісьці падпарадкавана князю Радзівілу". Зыходзячы з гэтага, можна меркаваць, што царкоўны будынак паўстаў у Семяжэве яшчэ да 1570 года.

Вядома, што святыню Слуцкіх князёў і Радзівілаў пачынаецца з 1530 года, калі князь Юры Сімавіч ажаніўся на князёўне Алене Радзівілаўне, дачцы ваяводы Віленскага і канцлера Міколы Радзівіла.

Памёр Юры Сімавіч у 1542 годзе, перадаўшы Слуцкае княства свайму старэйшаму сыну Юры Юрэвічу, які пераўвасноў у кастрычніку 1578 г. пакінуў тэстамент пра падзел Слуцка-Капыльскага княства паміж сваімі сынамі Юрам, Янам-Сымонам і Аляксандрам Аляксеевічам, якое было выкарана жонкай Юры Юрэвіча Канярынай Ціхонічнай 6 ліпеня 1582 году. У тэстаментах згадваецца і мястэчка Семяжэва. Падарожжае гэты факт і дакумент №11 Слуцкага шляхетскага, у якім гаворыцца: "Аляксандр Аляксеевіч атрымаўся ў Слуцкую "Востраў" з замкамі і сёламі: Шостакі, Брацкіны, і двор Баслаўны, і фальварак Грозава. Двары: Старыш, Сайдомскі, Быстрыш, Бялівы, Карупатнінскі двор з мястэчкі Семяжэўскім, палац Душава, Вялішын, Ярэміч, мястэчка Дубайскае і Язылі і другую палову мястэчка Глушчэва і Дарашова і двор Глушч. Прыстаў з мястэчкі на Нёмане — Пасочнае — застаецца ў агульным уладанні трох братоў".

Мястэчка Семяжэва заснавана каланістамі на высокім востраве, пакрытым "дрэўнымі лесам, з якога пабудавана як царква, так і вясце мястэчка". Востраў, акружаны вадзямі рэк Мажы і Морачы, за якімі па ўсе бакі расціліся балоты і лясны, знаходзіўся на мяжы Слуцкага і Клецкага княстваў.

У летапісах 12 стагоддзя ўпершыню згадваецца пра Слуцкае княства. У "Аповесці мінулых часоў" 1116 года гаворыцца, што менскі князь Глеб уварваўся ва ўладанні князя Уладзіміра Манамыха і "Слуцк поже". У 1160 годзе Слуцк становіцца сталіцай асобнага княства. У 1326 годзе Слуцкае княства было далучана да ВКЛ. У 1395 г. Валікі князь Вітаўт перадаў Слуцк Уладзіміру Альгердавічу, які быў выгнаны з Кіева ў 1392 годзе. Пасля смерці апошняга князем стаў яго сын Аляксандр Уладзіміравіч, якога прызвалі Аляхмем. Неўзабаве ён выехаў у Кіеў, а ў Слуцку пакінуў князем сына Сымона, у Капылі — сына Міхала. Па смерці Аляхмем у Кіеў пераехаў Сымон, а князем Слуцкім застаўся Міхал, які практычнаў там да 1481 г. і быў пакараны смерцю за ўдзел у змове супраць князя Казіміра. Казімір не падпарадкаваў сабе Слуцкае княства, які звычайна здаралася з маёнасцю дзяржаўных азначэнняў, а пакінуў яго за ўвамою Міхала і яго сынам Сымонам, які быў князем Слуцкім да 1503 году. Пасля князем Слуцкім стаў сын Юры Сімавіч, які памёр у 1542 годзе, перадаўшы Слуцк свайму старэйшаму сыну Юры Юрэвічу, чый запавет пра падзел княства Слуцкага паміж сынамі і быў здзейснены яго жонкай Канярынай Ціхонічнай.

У 1617 г., па смерці апошняй прадстаўніцы Аляхмевічаў князёўны Соф'і, Слуцка-Капыльскае княства перайшло да мужа — князя Яну Радзівілу і ўваходзіла ў склад Наваградскага ваяводства, якое было заснавана ў 1500 г. і да другога паделу Рэчы Паспалітай было ў яго складзе.

У 1774 годзе маварны ўладальнік Насаява прускі князь Антоні Радзівілаў дамоўіўся з такім жа ўладальнікам Клецка князем Ляонам, і Клецкі мавар увайшоў у склад Насаяўскага, які з моманту далучэння да Расіі быў у складзе Слуцкага павяту Менскага наместніцтва, а затым Менскай губерні, якая была ўтворана 3 мая 1795 года.

Набегі крымскіх ханаў Баты-Прэя і Бурнаса ў пачатку XVI стагоддзя, прыцягла паласа войнаў Руская-Дзяржавы з Рэчы Паспалітай (які 1632 па 1667 год) прывялі ў глыбокі заняпад гаспадарства на тэрыторыі Беларусі, якому спадарожнічалі катастрофічныя годзі і эпідэміі, розка скарацілася колькасць насельніцтва. Гэта датычыцца і Семяжэва. Так, у 1622 г. у Семяжэве было 195 дымоў, а ў 19 ліпеня пустава, а ў 1684 г. было толькі 115 дымоў. Яшчэ больш значнае разбурэнне пацярпела Семяжэва ў час "вясельнага шведскага спалення", калі шведы пасля бою каля Клецка 19 красавіка 1706 года, узначылі разбурэнні рускіх азначэнняў "дзюнага двараніна" і ваяводы Сімона Пратасавіча Няпловіта і Міраградскага палкоўніка Давыда Апостала, параніўшы Няпловіта ў левую руку, забіўшы палкоўніка Івана Сака і адзінаццаць рускіх афіцэраў, накіраваліся на Слуцк. Па дарозе шведы зайшлі ў Семяжэва. Якіх пераўвасноў большасць жыгараў калісьці ў царстве. Усім, хто быў у ёй, шведы перавералі, толькі адна дзяўчына з вуліцы Маставой, параненая ў грудзі, засталася жывой. Кроў з царквы лілася ручамі па вуліцах у рэкі Морач і Мажы. Шведы дадалі па хатах і забівалі ўсім, каго знаходзілі. Людзі, якія не былі ў царстве, і дзеці хаваліся ад шведў галоўным чынам у плянках Морачы і Мажы. Пасля гэтай шведскай разні Семяжэва доўга не маглі акрыліць і мала ўпамінацца ў гістарычных дакументах. Наколькі спусташальны быў шведскі набег, сведчыць дакумент №492 з "Выписак кніг градскіх Слонішчскіх", у якім архімандрыч служачы Корзан паведамляе архімандрыту аб атрыманні з семяжэўцаў сакавіцкага ўзносу за 1740 год у колькасці 27 злотых.

У сувязі з агульным эканамічным уздымам развіцця гаспадаркі ў 60—90 гадах XVIII стагоддзя ў асобных мястэчках захадзіў і цэнтральнай Беларусі аднавіцца значнае пашырэнне фальварачнага заворвання за кошт узораўвання новых зямель, лясных высячак. У гэты перыяд у Ціхонішчым графстве арганізуюцца фальваркі Варшаўка з засценкамі Дамінікава і Малінава, што на поўдзень ад Семяжэва, і фальварак

СЕМЕЖЭВА

ГІСТАРЫЧНЫ НАРЫС

Волка з засценкамі Смялічы і Старына. У гэты ж час Радзівілаў арганізуе ў лесе за тры вярсты ад Семяжэва двор Орлік з засценкамі Выгода, будзе ў Семяжэве два вядзеныя мыліны: адзін на Морачы і адзін на Мажы, пры якіх былі іхні часіны вольны, валкі сукна і муканольныя. Гэтым мыліны трымалі арандатары-ўзры Пекеры, арнда перадавалася ў спадчыну.

У студзені 1793 года, па другім раздзеле Рэчы Паспалітай Расей і Прусіі, Семяжэва і ўсе наваколныя вёскі былі далучаны да Расіі 3 мая 1795 году ўвайшлі ў Менскую губерню.

З гэтага моманту ў Семяжэве з'явіліся салдаты рускай арміі, для якіх семяжэўцы пабудавалі манеж. Кармлі іх мстэчкіцамі па чарзе. У заводу салдат уваходзіў набор у рэкруты. У "Чыновных ведамасях мястэчка Ціхонішчэўскага з XVII стагоддзя па 1919 год" ёсць катэнтацы ад 12 снежня 1809 года аб набору ў рэкруты з Семяжэва: "Язеп Дзяўняў Серада — 23 гадоў, Шмох Паўлюковіч Буланец — 20 гадоў, Янка Сіманавіч Трыпуна — 22 гадоў, Хведар Міхайлаў Серада — 29 гадоў, Мацей Сіцпунаў Жылановіч — 27 гадоў, Лявон Міхайлаў Бокна — 26 гадоў". Падрабязнае апісанне Семяжэва ёсць у "Радзівілаўскіх інвентарях" за 1834 год, з якога мы ведаем, што ў Семяжэве двароў — 291, мужчын — 602, жанчын — 669, улоўчана чынуш — 983 рублі 53,5 капейкі, улоўчана на ўтрыманне лазарэта 91 рубель і 52,25 капейкі, адпрацавана 2976 дзён і вывезена 432 брусцы лесу.

У гэты час засценкаў Малінава налічваў 6 двароў, у якіх было мужчын 23, жанчын 22, у Смялічах 13 двароў з 45 мужчынамі і 43 жанчынамі. У Старыне было 22 двары з 91 мужчынам і 89 жанчынамі. Засценка Выгода меў 8 двароў. У Орліку быў двор, скелет, стайня, абора, сярка, пакарна. У гэтым жа годзе вёска Жыгарава мела 72 двары з 234 мужчынамі і 216 жанчынамі, а Бучаціна мела 87 двароў, у якіх жыло 305 мужчын і 297 жанчын.

У інвентарным вопісе вёскаў фальварка Ціхонішчэўскага за 1846 год указваецца, што ў Семяжэве было 279 двароў з 663 мужчынамі і 711 жанчынамі. З гэтых двароў браўшчык — 42 двары, ўзрышчскіх — 9, вольных — 10, акладовых — 218. У гэтым дакуменце ўказваецца, колькі двароў на кожнай вуліцы, і пералічваюцца ўсе чыны кожнага двара. Так, укажана, што на вуліцы Лявонаўскай — 19 двароў, Дамбровай — 7 двароў, Вялікай-Мажыскай — 24 двары, з іх 14 двароў браўшчавых, на Маставой — 33 двары, на Рынку — 18 двароў, на Капыльскай — 67 двароў, на Новай — 73 двары, на Слуцкай — 22 двары. Гэтыя двары ўлоўчана чынуш 990 рублёў 92,5 капейкі і на ўтрыманне лазарэта 90 рублёў 48 капеек.

У 1859 годзе афіцеры генеральнага штаба Расіі паводле распараджэння Міністэрства ўнутраных спраў складалі спісы насельніцтва мястэчкі і вёсак. У гэтых спісах Семяжэва названа "Пасадкам", зыходзячы, вядома, з гісторыі засялення. Пасад — гэта паселішча, якое толькі называў адзін асобны ад бясцвятовага горада, яго заселена па чыёйсьці волі. Такія пасадкі ў Слуцкім павіце было тры: Семяжэва — 240 двароў, Патост — 46 двароў, Трайчаніны — 15 двароў. У гэты час Капыль меў 257 двароў, Ціхонішчэўскіх — 209 двароў, Грозава — 54 двары, Бабоўна — 15 двароў.

У гэтых 240 дварах пражывала 996 душ семяжэўцаў. У Падмажжы ў гэты час было 111 двароў, у якіх жылі 282 мужчыны і 291 жанчына, з іх беларусаў — 569 чалавек, ўзрышч — 4.

РАСТУЦЬ ПАТРЫЁТЫ

ПОЛЫМЯ, ЯКОЕ
РАЗГАРАЕЦА

Усё новае ў нашым жыцці ўспрымаецца часта з насяржанаасцю, нават вяржэ. А вось вучым і настаўнікам 4-х класаў Сморгонскай першай школы прадмет "Беларусь — мая Радзіма" адрэз прышоў даспадобы, стаў шырокім полем дзейнасці для вывучэння гісторыі Бацькаўшчыны і свайго Сморгонскага краю.

Адрэз ж было праведзена некалькі кансультацый і пасяджэнне метадычнага аб'яднання для ўсіх настаўнікаў 4-х класаў школ Сморгоні, а пасля і раёна. Асабліва патрэбна была кансультацыя па раздзеле I "Наш край Сморгонскі" — 11 урокаў і ўрок абавязальнага. Пад згідай гісторыка-краязнаўчага клуба "Белая Русь" былі распрацаваны цэлыя раздзелы курса і метадычныя парадкі. Удзел у правядзенні ўрокаў прымаў і вучні — сябры клуба Дарыа Пацвіч, Валодзя Болтач з 10 "Б" класа. Урокі, якія адбыліся, дзеці будучы доўга памятаць, таму што на іх ажывала гісторыя малой радзімы, бо праз галыны, легенды аб родным краі, вершы, экскурсіі дзеці актуалізаваў яго мінуўшчыну. Вучні змаглі правесці параджы і ў Сморгонскую "мядзведжую акадэмію", і на баранічскую мануфактуру-пакарню, у гаварыны краўскі цэх і Краўскі замак, да сцен калынаўскага збору XVII ст. і паблываць па старажытных вядучках Сморгоні: Краўскай, Віленскай, Намедкай, Слабодаўскай, Батаройнай, Скопільскай, Вакзалнай і Інш. Пабыўалі яны на магілах А.С.Іванова, вайна-афіцэра, зямляка з в.Суджэва Пеця Балыша, чыё імя носіць адна з вуліц горада, на французскіх узгорках, дзе працавала вышэйшая школа — "Мядзведжая акадэмія" — промысел лавіць і дрэсаванне мядзведзяў. Да правядзення экскурсіі дзеці ўжо мелі дамавінае заданне: першае — падрыхтаваць малюнак да 50-гадовай Валікай Перамогі; другое — па апорных словах напісаць сачыненне пра сморгонскі край; трэцяе — падрыхтаваць вершы і песьні пра Беларусь і Сморгончыну.

І вось наступіў святочны дзень — іх стаў заключны абавязальны ўрок па першым раздзеле. Мы рашылі правесці яго як свята "Пасвячэнне ў гісторыю Бацькаўшчыны". А што гэта было сапраўднае свята для дзяцей, даказала яго праграма. Клас ператворыў у святочную залу, на дошцы — зпіс пра Беларусь, малюнак дзяцей да 50-годдзя Валікай Перамогі, карта састу і карта Беларусі, Сморгонскага раёна, на стале — кніжная выстава літаратуры пра Беларусь і Гродзеншчыну, Сморгончыну. Цэнтральнае месца адведзена дзяржаўным сімвалам: гербу, сцягу і падручніку па гісторыі Бацькаўшчыны ў прыгожым стужкавым абраменні, тут жа — свеча Ведаў.

Мы падрыхтавалі, а дапамогай старшакласнікаў-шэфу памятнае знакі для пасвячэння. І вось пасля конкурсу, заданняў, віктарыны, "Поля чуду" і падвядзення вынікаў наступіў самы адказны момант. Капітаны каманд чацвёртых паралельных класаў (гэта і выдатнікі вучобы) атрымалі права разрываць стужку да кнігі Ведаў — да нашай гісторыі Беларусі і запаліць свечку — Полымя Ведаў. І трэба было бачыць, як у гэты момант усе дзеці і бацькі ўсталі і, затаіўшы дыханне, пасвячаліся ў навуку, а Полымя Ведаў было перанесена да разы па крузе.

Пасля гэтага дзецім уручылі нагрудныя знакі, і ўсе яны разам праспявалі пад акардон яшчэ адну песьню — "Беларусь".

Па тварах дзяцей, па іх актыўнасці, настроі, у інтэр'ю з бацькамі і дзецімі адчулася, што свята атрымалася на славу. Полымя Ведаў пра Бацькаўшчыну разгарэлася, а мы, настаўнікі, рады за тое, што ў незалежнай Беларусі растуць патрыёты, якія любяць свой родны край, Радзіму, матчыну мову і будучы лёнчы сабе гаспадарамі, а не чужымі, гаспадарамі, як у вершы Ларысы Геніюш:

Не хачу быць дома эмігрантам. Я тут — гаспадар, а не тосць. Гаварыць не дакім эсперантам, Калі мова матчыная ёсць.

Такім чынам, складаны матэрыял, пробы падручніку ў творчай справе ажывае, а дзіцячыя душы нам раскрываюцца даверліва. І ажывае гісторыя. А для настаўніка няма больш радасці, як радасць за поспехі дзяцей.

Расціслаў ШЧАСНЫ, настаўнік гісторыі і грамадзянскага, кіравнік клуба "Белая Русь" сярэдняй школы №1 Сморгоні, кандыдат педаггігічных навук. Люцыя МАРУКЕВІЧ, настаўніца 4 "Б" класа сярэдняй школы №1 Сморгоні.

У час адмены прыгоннага права ў 1861 годзе ў Семяжэве было выдзелена 222 дзесяціны па 12 дзесяціны кожна, або 13 гектараў, бо дзесяціна — гэта 10,930 квадратных метраў, значыць усяй зямлі было 2664 дзесяціны, або 2475 гектараў. У Падмажжы было выдзелена 122 дзесяціны. Акрамя гэтага, быў пакінуты адрэз зямлі там, дзе цьер вуліца Выган, якім было багата семяжэўцы карысталіся за плату.

Пасля адмены прыгоннага права семяжэўцы аддаліся, і аднаго боку, памешчыкам і царскім уладам — з другога разгортвалася калі пытанне аб прыняцці статутных грамад. Так, мавры пярэднік 2-га ўчастка Ціхавы ў водку ад 24 красавіка 1862 г. за №80 даваў, што "Кіеўскі валасны старшыня Мікалай Міхайлаў Плат за падбукторванне валасці да непадпарадкавання законам і начальству пры ўвадненні статутнай граматы ў мястэчку Філіпавіч аддалены пад суд з адхіленнем ад пасядж."

11 ліпеня 1862 г. пастановай Слуцкага павятовага мавірава "з'ява старства Кіеўскай валасці быў зняты. Указам царя 25 чэрвеня 1840 г. на Беларусь было распаўсюджана дзеянне агульных законаў Расейскай імперыі. Згодна з гэтым указам Семяжэва ў 1848 г. было перададзена панам Магільніцкім, якім яно належала да 1863 года.

22 сакавіка 1863 г. цар перадаў сенату ўказ "Аб канфіскацыі маёмасці людзей за ўдзел у польскім паўстанні", г.зн. за ўдзел у вызваленчым паўстанні, на чале якога стаў Кастусь Каліноўскі.

Напярэдні 21 сакавіка 1864 г. палкоўнік Лосеў дакладваў шэфу жандармаў Даўгарукава пра выкрыццё паўстанцкіх арганізацый у Менскай і Віленскай губернях. У склад рэвалюцыйнага камітэта, паводле данасення, уваходзілі па Слуцкім павіце — настаўнік Міладоскі і памешчык Магільніцкі. 28 маі палкоўнік уладальнік паўстання быў секвестравана.

Пасля секвестрацыі Магільніцкіх Семяжэва, Кіеўшчы і Філіпавічы былі перададзены правядзенню стацкаму радку Клімава. Наконт гэтага ёсць яшчэ адзін дакумент. У 9-м томе "Апісання зямлі Расейскай" С.І.Панішчэўскага ўказваецца, што Магільніцкіх страцілі Семяжэва, прайраўшыся ў карты. Гэта было зроблена для таго, каб кнігу прапусцілі цензура.

Клімаў карыстаўся вылікам аўтарытэту на рускіх цароў, часта бываў за граніцай, валодаў 1447 дзесяцінамі зямлі (1577 гектараў). Меў чатыры фальваркі: Філіпавічы, Новы Двор, Кіеўшчы і Алхавіч (Альхавіч). У Кіеўшчы і Алхавічы было трохпаловае земляробства, у Філіпавічах і Новым Двары — дзесяціпольнае з травасеннем. Гаспадарка Клімава ў 1877 г. мела 160 гадоў буйной рагатай жывёлы і 50 кароў. Каровы былі завезены з паўднёвабаварскага горада Альгаў ў 1875 г. і былі ў тры разы больш прадукцыйныя за мясцовыя пароды. Гадавая зарплата работнікаў складала 50—60 рублёў. За летні дзень работы мужчынам палічалі па 20 к., а жанчынам — па 15. Дварыка за кармленне і дзёненне 12 хароў атрымлівала 2 р. 50 к. у месяц, г.зн. 30 рублёў у год.

Пры царскім двары быў праект на будаўніцтва царквы ў Кіеве коштам 40 тысяч рублёў. Клімаў у праекце да слова Кіеў дабавіў канчатка "іны", і атрымалася слова Кіеўшчы (правільна — Кіеўшчы). За адпущаныя грошы былі пабудаваны Кіеўшчы мураваная царква (ццер аднаўшчэны), двухпавярховы палац у Філіпавічах, гаспадарчыя пабудовы, бровар.

У 1904 годзе Клімаў, адчуваючы набліжэнне рэвалюцыі, распарадаў свае зямлі і паехаў у Пецярбург.

У 1920 г. палкі, адступалочы, спалілі палац Клімава, застаўшы толькі адзін мураваны будынак, у якім да 1974 г. была Філіпавіцкая пачатковая школа.

Пасля адмены прыгоннага права Семяжэва пачало бурна расці. Так, у 1886 г. яно мела ўжо 388 двароў і 1668 душ, з іх 803 мужчыны і 865 жанчын.

Здаўна ў Семяжэве існавала таварыства жабракоў пад назвай "Жабрацкі цэх". У яго уваходзілі людзі з фізічнымі недахопамі (калелі). І не толькі з Семяжэва, але і з наваколных вёсак і мястэчак. У таварыстве жабракі вучыліся за плату, памер якога вараўся ад 60 капеек да асямні рублёў. Жабракі мелі сваё брацтваўную мову, паводле якой Семяжэва называлася Луцкім, Ціхонішчэўскай — Зяньгорышчэўскай, Капыль — Канішчэўскай, Слуцк — Барлаўскай, Клецк — Крамеецкі, Лешня — Крамеецкі, Бучаціна — Бучаціна.

У абаважы жабракоў уваходзіла абслугоўванне Семяжэўскай царквы. Пасля адмены прыгоннага права "жабрацкі цэх" заняўся.

Акрамя таго, у Семяжэве дзейнічалі цэх хароўшчы, у якім працавалі толькі семяжэўцы, і гарбарны цэх, у якім працавалі толькі ўзры (выраблялі аўчыны для жабракоў).

У 1908 г. арандатар Радзівілаўскага вядзіннага млына на Мажы Пекер Шмуйлявіч Мотал пабудавалі побач з вядзінным млынам паравы. Дах вядзіннага млына быў вельмі стары і ў маі 1910 г. загараўся ад трубы паравога млына. Загаралі абедзве пабудовы. Калі валу з вядзіннага млына на Мажы спусцілі, млын на Морачы таксама пачаў бяздзейнічаць. Тады Пекер Мотал прывёз з Англіі вялікую паравую машыну і пабудавалі за 1911—1912 гады вялікі паравы млын з муканольным, пылтавыльным, чысальным і сукнавыльным цэхамі паміж вуліцай Капыльскай і Падмажжы. Адначасова ўзры Блок Меер (па мянушцы Сахар) пабудавалі на Зарочнай вуліцы другі паравы млын.

У другой палове XIX ст. багатыя семяжэўцы пачалі будаваць ветравыя млыны. Усяго да 1917 г. было пабудавана чатырнаццаць такіх млыноў. Усе яны працавалі аж да прыходу беларусішчы.

З канца XIX стагоддзя і да пачатку першай сусветнай вайны насельніцтва Семяжэва хутка расло, выдзяляліся новыя двары. У 1914 г. на тэрыторыі цёпернага Семяжэва было 518 двароў, у якіх пражывала 2818 чалавек, з іх 1412 мужчын, 1406 жанчын. З усяго насельніцтва беларусаў было 2648 чалавек і 170 ўзрышч.

Жылі семяжэўцы ў далёкім мінулым у курных хатах з вельмі маленькімі вокнамі, якія зачыталіся ляміным пачатком, змочаным у алеі, або высушаным свінным мацым пазуром. Пасярод хаты стаў агмень (жароні), потым ён быў заменены печу без коміна. Дым выходзіў праз адзіначныя дзверы, якія называлі называліся "скрыпучымі". Курныя хаты Семяжэва трывалі (Працяг на 6-й стар.)

ІСЦІ РАЗАМ.
І ў адным
НАКІРУНКУ

НАТАТКІ

3 НАВУКОВА-МЕТАДЫЧНАЙ
КАНФЕРЭНЦЫІ ПА ГІСТАРЫЧНЫМ
КРАЯЗНАЎСТВЕ

У лістападзе 1924 года ў Міністэрства Першага Усебеларускага краязнаўчага канферэнцыі. Яна арганізаваная аформіла ўтворэнне Цэнтральнага бюро краязнаўства, прыняла рашэнне аб выданні часопіса "Наш край", праграму, у якой скарот найважнейшых задач беларускіх краязнаўцаў абвясціла вывучэнне гісторыі Бацькаўшчыны. Прадлажваючы багатыя традыцыі свайх дарэвалюцыйных папярэднікаў (а сарод іх былі такія знаменітыя асобы, як З.Даленга-Хадкаўскі, Т.Н.Рубіч, К.І.Я.Тышкевіч, А.Сапуноў, П.Шпілфель, А.Кіркор, А.Лісскі, І.Зайнаш, М.Без-Каратоніч, С.Куртара і многія іншыя), беларускія краязнаўцы шырока разгортвалі працу па гістарычнай адукацыі насельніцтва. Іх дзейнасць у поўнай меры адлюстравала тагачасная дзяржаўная палітыка беларусішчы, адраджэння нацыянальнай самасвядомасці беларусаў.

На жаль, гэта вельмі патрэбная па тым часе работа не атрымала працягу. Больш таго, у рэчышчы разгортнутай напярканцы 20-х гадоў барацьбы з "нацызмаўшчынай" яна была абвешчана шкоднай. Ужо ў 1930 годзе была праведзена Трэцяя Усебеларуская краязнаўчая канферэнцыя, якая фактычна арганізавала краязнаўчую дзейнасць на Беларусі. Права да гэтага была прынята пастанова СНК БССР "Аб мерапрыемствах па разгортванні краязнаўчага руху", якая прадугледжвала падпарадкаванне ўсёй краязнаўчай работы "планам сацыялістычнага будаўніцтва".

Гэты дакумент ставіў крыж на масавым вывучэнні дарэвалюцыйнай гісторыі і зводзіў гэту навуку да дагматычнага зас

На ўскраіне Оршы (памяціце "ўскраіна" ў дадзеным выпадку, праўда, умоўна, паколькі горад з кожным годам разрастаецца, паширае межы), у нейкіх двух-трох кіламетрах ад старажытнага дадзіна, на левым беразе Дняпра, акружана сучаснымі дамамі захаваўся старадаўнявы будынік. Выгляд іх не надта прыгожы. Невялікія, панура стаіць яны, маўляў азіранчы наваколле.

Яшчэ гадоў дзесяць назад далёка намногі аршанцы, не кажучы пра гэтыя горады, ведалі, што пабудовы гэтыя — колішні Аршанскі Кудэцкі-Богатэўскі манастыр. Ды і адкуль ім ведаць было, калі ўсё нас абавязкова выхоўвалі ў гэтых атонах, а да мінуўшчыні ацалі стаячы тая, быццам нацыянальна-гістарычная пачаткі ў 1917 годзе. Таму і будынік былога манастыра выкарыстоўваўся для гаспадарчых патрэб 11 жылы.

Успомнілі пра гэты ўнікальны помнік архітэктуры беларускага барока нааўдана. У 1987 годзе ў Кудэцкі (назва паходзіць ад некалі хуткалінаў рэчкі Кудэцкі) заваявала спецыяльная экспедыцыя археолагаў аб'яднанні "Беларуска-Аршанскі і Інстытута гісторыі Акадэміі навук Беларусі. Яны і распрацавалі праект аўданаўна ма-настырскага комплексу, захаваўшы яго для нашчадкаў.

Меры былі прыняты своечасова, бо мікрарайон Задняпроўе, на тэрыторыі якога знаходзіцца манастыр, хутка забудоваецца. Глядзіш — зноўдзяцца ахвотнікі знішчыць гэтыя непрамысловыя пабудовы. А ў сённяшні час манастыр у сярэдзіне XVII стагоддзя знаходзіўся на вяршыні Кудэцкай дрыжы.

Заснаваў ж манастыр у 1623 годзе. А пачатак таму быў пакладзены трыма гадамі раней. У 1620 годзе патрыярх Іерусалімскай Феофан, а ён тады знаходзіўся ў Кіеве, даў аршанцам трыма, згодна якой ім дазвалялася заснаваць праваслаўны мужчынскі манастыр. Наступныя дакументы аформіліся ўжо ў Варшаве. Іх выпісалі на імя мясцовага магната Багдана Стэцкевіча-Завірскага, які прытрымліваўся праваслаўнай веры, і яго жонкі Плены Саламэяўскай.

Стэцкевіч-Завірска і ўнёс вялікую суму грошай на ўзвядзенне манастыра. Не абыходзілі аднак і без сродкаў, сабраных самімі аршанцамі, а таксама магільцамі, якія належалі да праваслаўных брацтваў. А месца для пабудовы выбраў пасродку лесу, на вышэйшай маляўнічай паляне, атудальні вакол векавымі дрэвамі. Акурат там зліваліся Дняпро і Кудэцка.

Усё рабілася так, каб далей ад алога вока. Асерагата ж было чаму. Пашыралася каталіцтва. Пабарніцкі праваслаўны праследвалі. Памі іерархам Іоанн Трусцэвіч, які па сутнасці кіраваў будаўнічымі работамі, даведваўся пра замах Феофана, німада пахадзіў па аршанскіх валокіх, пакуль выбраў спыніў менавіта на гэтым месцы.

Дарчы, пра пабудову манастыра ў Кудэцкі захаваўся ямаля звестак. Знаяшы гэтыя падзеі аднаўдана і ў "Жытніх" патрыярха Нікана, у якіх, у прыватнасці, гаворыцца: "Слышах святэйшыя Патрыярх, які быў славана гора Оршы, мне быў галава і пачало абышчы жонку во асей Белой Росьсін і ў Літве, сродзіна обитель, или реши, Лапра велика зело Святого Богоявления Господня, зовома Кутейно, юже воздвигне боготворильныи иеромонахи Ионий; мне бысть Игумен Лавры тои, и не токмо сию едину, но ины многи совими труды и поты сооружу инокствующихи множество собора, и во своей пастве аще имей и благочестие во асей Белой Росьсін утверждай и удерживай во время гонения от развращенных униатов."

Як відама, на той час сярэд манашаў сустракалася німаля высокадукаваных людзей. Не выключэннем з'яўляўся і Аршанскі брацтва. Добра разумеў значэнне асветы, кнігі і Іоанн Трусцэвіч. Сярод яго папелічкі аказалася німаля рэзчыкаў па дрэве, каляшчыкаў, граверы, мастакоў. Відлавоўчы за ўсё і Трусцэвіч і падказаў Б.Стэцкевічу-Завірскаму думку аб неабходнасці адкрыцця пры манастыры друкарні. Сам ж Стэцкевіч-Завірска ўжо ведаў шану кніжы, бо ў Кіеве пазнаёміўся з мясцовым друкарнем Спірыдонам Сіманам.

Собаль быў родам з Магілёва. Год нараджэння яго па сённяшні даён не ўстаноўлена. Відыма толькі, што бацька Собаль Багдан Ігнатавіч Собаль з'яўляўся магільскім буржмаістам, трымаў на гарадскім рынку "подковы крамы". Маці і ба-буля таксама нарадзіліся ў гэтым горадзе на Дняпры.

Увогуле, род Собаль — адзін з самых старадаўніх на беларускай зямлі. Імча Ф.Жудро ў кнізе "Істория Могилевского братства" (Магілёў-на-Дняпры, 1890) згадвае некаторых знакамітых асоб, якія мелі гэтыя прозвішчы. Праўда, ступень сваятства іх з Собалем не ўстаноўлена, тым не менш... Ігнат Андрэевіч Собаль быў у 1579—1580 гадах буржмаістам віленскім. Згадваюцца таксама Войцех Собаль, Пётр Андрэевіч Собаль і іншыя. Багдан ж Собаль (відзіць, цёка бацька друкара) называецца як адзін з "начальников возмущения". Гэта значыць, ён належаў да тых, хто не прызнаваў Ясфата Кундзіча і пры набліжэнні таго да Магілёва аказаўся ў шэрагу яго праціўнікаў. Іх аказалася німаля, і Кундзіч так і не змог засяхаць у горад.

З бунтаўшчыкамі жорстка расправіліся. Найбольш актыўных нават расправілі смерцю. На праваслаўных пачаліся гніенні. Аднак выйсе ім заставалася ў тым, каб шукаць падтрымкі ў Кіеве ў мітрапаліта. Таму, відзіць, С.Собаль і перабраўся ў Кіеў. З 1624 года ён працаваў настаўнікам у Кудэцкай брацкай школе і ў Кіеве-Магілянскай акадэміі. Нааўдзіў кантакты з мітрапалітам Іёван Барыцім, атрымаўшы ўсебаковую падтрымку ад яго.

У Кіеве працаваў ўжо некалькі друкарняў, сярод іх і прыватная Пімафея Варбачага. Сам ён яшчэ ў 1623 годзе быў работнікам Лаўраўскай друкарні, але захацеў самастойнасці. Ці то Варбач прадаў па нейкіх прычынах сваю друкарню Собалю, які на гэты час выказаў жаданне займацца выдавецкай дзейнасцю, ці дапамог яму некаторымі матэрыяламі (апошніе больш праўдападобна, бо які друкар хутка развітаецца са сваім дзействам), але ўжо ў 1628 годзе С.Собаль меў у Кіеве ўласную друкарню.

У тым жа годзе выйшлі і яго першыя кнігі "Ліманар", "Мінея агульная", першае выданне "Актаіка". Два наступныя выданні "Актаіка" пазначаны ўжо 1929 годам.

Знаёмства з гэтымі выданымі пераконвае, што Собаль клапаціўся пра асвету народа, абаў аб духоўным і разуумным развіццю людзі. А паколькі многія праваслаўныя цэрквы закрываліся, змяшчаў тэксты малітваў, каб чалавек, які вазьме кнігу ў рукі, можа паразумаваць з Богам сам-на-сам. Часам даваліся ў кнігах і канкрэтыя парадкі. Напрыклад, у "Актаіку" 1629 года. С.Собаль занімаўся, што раіць "сню кнжыцу" набіць для таго, каб ведаць, калі прамаўляць пэўную малітву.

Стаўі С.Собаль перад сабой і чыста асветніцкія мэты, хоць яны, безумоўна, на першы план не ставіліся, а падмавалі, так сказаць, у кантэксце іншых, не менш важных. Гэта асерава бацька на прыкладзе "Ліманара".

"Ліманар" ці інакш кажучы "Дуг духоўны" — помнік візантыйскай літаратуры VII стагоддзя. Аўтарам яго з'яўляецца Іван Моск (відомы толькі год яго смерці: 619). "Ліманар" даўно меў хаджэнне на Русі ў рускіх і паўночных варыянтах. У Паўночы ж выдаваўся на грэчаскай і лацінскай мовах.

Да перакладу "Ліманара" С.Собаль прыступіў яшчэ ў 1624 годзе. Смерць узвясла за гэтую нудную працу, бо дасканала валодаў старадаўнямі мовамі. Праўда, дасканала аўтарства перакладу "Ліманара" не ўстаноўлена. Уважне магчыма, што гэта зрабіў сам Собаль, але нельга ацаніць і таго, што над перакладам працаваў нехта з яго вучняў ці выкладчыкаў той жа Кудэцкай брацкай школы альбо Кіева-Магілянскай акадэміі. Магло стацца і так, што ў Собаль быў памочнік.

Як відама, у "Ліманары" ў асноўным падаюцца найбольш значныя эпизоды з жыцця манашаў. Тым самым сваёй прапагандзе іх лад жыцця. Але гэтымі гісторыямі замест твора не абмяжоўваецца. Ёсць у "Ліманары" і расказы пра рыбакі, скамвараў і нават пра нейкіх капітана карабля.

Саме цікавае, што пасля Собаль гэты помнік не выходзіў ні ў Маскве, ні ў Кіеве, ні ў Львове — тагачасных буйных друкарскіх цэнтрах. Ужо гэты факт красамоўна сведчыць на карысць таго, што С.Собаль, які, безумоўна, найперш меў у вышэйшай кнігі найбольш распаўсюджаныя тэмы, шмат у чым ступаў па цаліку, падбіраючы для выдання кнігі, які былі яму блізныя па душы. А для гэтых патрабавалася сродкі, прытым немалыя.

Выданне кнігі — увогуле справа, што заўсёды патрабуе вялікіх фінансавых затрат. А што ўжо казаць пра сярэдзіну XVII стагоддзя, калі ўся работа вялася ўручную. Шмат намаганняў патрабавалася, каб зрабіць друкарскія дошкі, адліць шрыфты,

намаляваць застаўкі, выканаць малюны. За ўсё гэта неабходна было плаціць. Таму даводзілася шукаць багатых патрыяў. Такім мецэнатам для Собаль і стаў Багдан Стэцкевіч-Завірска — ульновы беларускі магнат, які ўсяляк падтрымліваў праваслаўных. У розны час ён пабудоваў на сваіх землях некалькі манастыроў.

Калі адбылося гэтае знаёмства, не ўстаноўлена, але ўжо на тытульным лісце "Апостала", выдадзенага ў 1630 годзе, ука-зана: "Коштом и накладом пана Богдана Стеткевича, подкоморого Мстиславского". На зваротным боку яго змешчаны герб роду Стэцкевічаў, а таксама прысвячэнне мецэнату. Думаецца, ёсць патраба прывесці яго цалкам, паколькі гэта адзін з узорных беларускіх старажытных паэзіяў.

На герб іх мільёны панав Стэцкевічав Дзе сэрца за споніи, меч их разрывае, Мот старожитных домов през то осеждает, Который варварские туфы не зрвали. Поляри на чело, обочи их с потылицы Котычии — теже веры стаченной знаком, Як кды округ на ветры умоиен тронга-нот, А крест черкны похвала, крест — верным оборою, И тот ест Стеткевичов кле-иот и короно Прето ж их слава в небо, як

кажучу, у жыццё. Назва настолькі прыжы-лася, што па сённяшні дзень яна не ўспрымаецца створ, хоць змянілася ўжо не адно пакаленне буквараў.

Адкрываўся "Буквар" "Азбукай языка славенского". А калі канкрэтней, дык пада-ваўся сам алфавіт з 44 літар, надрукаваных у прамым і зваротным парадку. Відзіць, такім нечаканым размяшчэннем літар С.Собаль хацеў лепш развіць зрокавую памяць вучняў, дапамагчы ім хутчэй запамінаць прычытае. Дзе старонкі ў "Буквары" займалі з адной зычнай і ялоснай, з дзюма зычным і галосным літарамі. Праўда, тут С.Собаль, як кажучу, нічога новага не ад-крываў, і да яго прымяняў падобны прын-цып навування, аб чым сведчаць, у прыват-насці, шмат якіх азбук. А вось на прыкладу літары быў прапанаваны вельмі ёмісты ма-тэрыял, што не кожным друкарнем рабілася. Ён быў падбіраны адпаведна тагачасным уяўленням аб выкаванні дзяцей. Пры-водзіліся вытрымкі з Старога і Новага За-ветаў, евангеліска добрадзель, малітвы...

"Буквар" з густым прапайстраваным. На тытульным лісце літы аярмент. Ёсць кляграфічная застаўка з кветкавым фо-ном, невялікія кляграфічныя ініцыялы ў

ПОСТАЦІ БЕЛАРУСІ

СПІРЫДОН СОБАЛЬ

Гонар першага ўжывання слова "буквар" на тытульным лісце... належыць Собалю: "Букваром" называецца яго кудэцкая кніга 1631 года. Нарэшце, у яго магільскім выданні 1636 года гэтае слова ўжываецца незалежна, як абазначэнне элементарнага падручніка для дзяцей: "Букварь языка славенска".

Джон Сіман Габрыель Сіманс

стрела зносіць і на веки ся будзе в людях голосити.

(Тлумачэнні асобных момантаў: 1. — месца на ўвазе эмблематычны знак герба Стэцкевічаў — спалучэнне двух сэрцаў з мячом; 2. — якія не знішчалі варожыя по-мышчы; 3. — як карабэль у час брыма-цаваны агарам).

Акрамя таго, Собаль не прамінуў ма-чываць выказаць падзяку сваёму па-равельцу за дапамогу. Больш таго, праісць, каб той дапамог яму перанесці друкарню ў адзін са сваіх майнткаў. Апошняя акалічнасць немагаварна. Уладанні Б.Стэцкевіча-Завірскага размяшчаліся на Беларусі. Значыць, Собаль жадаў пра-цаваць на роднай зямлі і ў імя Бацькаўшчыны: "же бысть милоустанови тит ты и працы моей початки обачивши, зрозумети рачи якой снадне можешти в державе своей типогра-фии розширити". Ён быў упэўнены, што па вяртанні на радзіму ён зможа надрукаваць шмат "знаменитых кнжы".

Таму, калі І.Трусцэвіч прапанаваў ад-крыць у Кудэцкай друкарні, Б.Стэцкевіч-Завірска адказаў ўспомніў пра Собаль. Той, даведваўся пра ўсё, угаворыў сябе не прымусяць, на прапанову ярынуцца на радзіму адразу адказаў агодай.

У 1630 годзе Собаль і прыступіў да вы-дання ў Кудэцкай сваіх кніг. Іх выйшла пяць. Першым стала "Брашна духоўнае". Але памыткам для беларускай кнігадрукавання (ды і для сусветнага таксама) стаў наступ-ны, 1631 год. Тады пачаўся свет "Буквар", які ў многіх каталогах згадваецца не толькі як выданне С.Собаль, а менавіта як ку-дэцкі "Буквар". Поўная назва яго такая: "Букварь сиречи, чысто учения дечем, на-чинающаго чтение изыскати". Далей на тытульным лісце ўказана: "В Кутейне ио-бразися в типографии Спиридона Соболя год 1631".

Да С.Собаль падручнікі пачатковага на-вування дзяцей трамвалі называліся "Азбу-кай". Ён жа першым унёў ва ўжытак новае слова, якое неўзабаве стала вельмі папуляр-ным. З 1631 года "Буквар" і пайшоў, як

кажучу, у жыццё. Назва настолькі прыжы-лася, што па сённяшні дзень яна не ўспрымаецца створ, хоць змянілася ўжо не адно пакаленне буквараў.

Адкрываўся "Буквар" "Азбукай языка славенского". А калі канкрэтней, дык пада-ваўся сам алфавіт з 44 літар, надрукаваных у прамым і зваротным парадку. Відзіць, такім нечаканым размяшчэннем літар С.Собаль хацеў лепш развіць зрокавую памяць вучняў, дапамагчы ім хутчэй запамінаць прычытае. Дзе старонкі ў "Буквары" займалі з адной зычнай і ялоснай, з дзюма зычным і галосным літарамі. Праўда, тут С.Собаль, як кажучу, нічога новага не ад-крываў, і да яго прымяняў падобны прын-цып навування, аб чым сведчаць, у прыват-насці, шмат якіх азбук. А вось на прыкладу літары быў прапанаваны вельмі ёмісты ма-тэрыял, што не кожным друкарнем рабілася. Ён быў падбіраны адпаведна тагачасным уяўленням аб выкаванні дзяцей. Пры-водзіліся вытрымкі з Старога і Новага За-ветаў, евангеліска добрадзель, малітвы...

"Буквар" з густым прапайстраваным. На тытульным лісце літы аярмент. Ёсць кляграфічная застаўка з кветкавым фо-ном, невялікія кляграфічныя ініцыялы ў

магілёўскім епіскапам Сильвестрам Касым і Магілёўскім брацтвам. Хоць польскі кароль Уладзіслаў IV і выдаў яму 19 сакавіка 1633 года прывілей на права адкрыцця друкарні, у якой выпускаліся б вучэбная і іншая літаратура на беларускай, грэчаскай, лацінскай і польскай мовах, уняты, як толькі маглі, перахаджалі праваслаўным.

Вяртацца ж у Кіеў ніх не выпадала. А выйсе неабходна было шукаць. Тады С.Собаль і кінуў свой позірк на Маскву, якая ад Магілёва не так і далёка і дзе, як меркаваў ён, зможа паспяхова прадоўжыць друкарскую і выдавецкую дзейнасць.

У 1637 годзе С.Собаль звязваўся з яло-ным маскоўскім друкарнем Васілём Бурца-вым. Як складаліся іх узаемаадносіны і ўвогуле, як Масква паставілася да жадання С.Собаль знайсці новае прыстаішча, бачна з дакументаў, што захоўваюцца ў Расійскім дзяржаўным архіве старажытных актаў.

Зборскі, напрыклад, ліст дарагабуж-скага ваводы Я.Грымалы-Крамнеўскага да яго калегі з Вазым Ю.Буйнава-Раст-овскага ад 17 красавіка 1639 года. Пе-реліска тычыцца просьбы С.Собаль пра-пусціць яго ў Маскву. У гэтым лісце, між іншым, гаворыцца: "Спиридон Миронович Соболь печатник книжной места Могилева: едет с книгами благочестивых восточных церквей и земсто... царя в Вязьму".

Міронавіч ён, безумоўна, названы па-мылкава. Ды пакінем па-за увагай гэтую апыску. Важна тое, што С.Собаль аёз з сабой не які-небудзь тавар, а кнігі. Тым самым ён рупіўся, каб духоўныя набыткі не ведалі ме-жы, папшыраліся між народамі, а друкава-ныя слова падаювалі іх, бо — у гэтым С.Собаль быў перакананы — яно мела вялікую сілу. Асабліва, калі нясло людзям ідэі добра, справядлівасці, паслушнасства.

Зыход гэтай паэзды ў многім залежаў ад таго, як прымуць С.Собаль у Маскве вы-сокапаставлены асобы, а значыць яму не-абходна было падаць сябе як мага з лепшага боку. Пра што і папярэдзіў. З іншых да-кументаў даведваемся, што "он ректор и на-диратель школ моголевских и киевских, ныне же печатник писаний божественных и слута... его милости, кир Петра Могилы... митрополита Киевского". У нечым С.Собаль дадуваў тое, чаго не было. Не з'яўляўся ён "ректором... школ моголевских и киевских". Ды і хіба магчыма адначу ча-лусту на працягу невялікага прамежку часу займаць такую адказную пасаду ў не-калькіх месцах?

Па сваім няведанні ён "прыблізіўся" да П.Магільна, пра што лепш было б памячаць, таму што ў Маскве ў асобе П.Магільна бачылі перш за ўсё уніка. Адапаведным чынам ставіліся і да людзей, якія знаходзіліся з ім у прымыных адносінах.

Гэта была не першая паездка Собаль у Маскву. Ён прыязніцка наведваўся туды "а прошлом году". Праўда, і тут неадклад-на. Першая паездка ў Маскву адбывалася ўсё ж у тым жа 1637 годзе. І мела для абабуж бакоў, бадай, узамонную карысць. Собаль знойшоў людзей, якім патрэбны былі яго талент, веды, друкарскае майстэр-ства. А Бурцаў і яго папелічкі атрымалі нечаканую друкарскі рыштук: "а приев в отчину твою на Москву мелкую печать тро-их писмен и Василию Бурцову продал и все мастерство тех печатей изывших".

Гэта значыць, што С.Собаль пераказаў маскоўцаў у аручэнні менавіта гэтых, а не якіх-небудзь іншых шрыфтоў. Акрамя таго, ён хацеў перакладаць кнігі на рускую мову, выкладаць лацінскую, грэчаскую і поль-скую мову маскоўскай дзяце. Ды ніякай пэўнага адказу на гэтую прапанову не атры-маў, таму і змышляў быў вернуцца ні з чым на радзіку.

Шпер ж спадзяваўся, што другая па-ездка ў Маскву стане куды больш плынай. Але, на жаль, гэтым разам да Собаль мас-коўцы паставіліся з перасцярогай. І прычы-най таму з'явіліся сведчаны супраць яго Бурцава, які 21 красавіка 1639 года быў выкліканы ў Пасольскі прыказ, каб па-вердаваць, наколькі ён знаёмы з Собалем і як характарызуе яго як чалавека.

Відзіць, падчас той першай паездкі паміж друкарнем і ўніклі нейкія непаразу-менні. Хто з іх меў рацыю, а хто не — цпер высветліць чыжа ды і, бадай, нечымгчыма. Засталіся нахонт гэтых сведчанняў аднаго Бурцава, а ці шчыры ён у сваіх абвяснаваннях — невідана.

Свайго знаёмства Бурцаў з Собалем не адмаўляў, але сцвярджаў, быццам той узяў у год "а кабылу денег 25 рублей, да з акладе в 10 рублей положил 4 книги печатные". Браў грошы, як быццам, "не за так": "А ему было, Соболь, за те денги и за книги вы-

слать к нему, Василью, из Литвы формы бумажные многих статей".

Калі верыць Бурцаву, Собаль свайго абцяшання не выканаў. Таму ён і адзвёўся пра яго варожа. Бурцаў папракаў Собаль за службу ў П.Магільна і асабліва за тое, што "приступил к римской вере и ныне де он униат".

Пасля ўсяго гэтага Собаль наўрад ці выпадала разлічваць на разуменне з боку маскоўскіх улад. Так і адбылося. 22 кра-савіка 1639 года Маскоўскі ўрад прыняў па-станову, згодна якой дазваляў у Маск-ву не быць дадзены: "чтоб в его ученье и в книгах смуты не было... и от него б. Спи-ридоном, какая ересь не абуивалась". З Вязь-мы яго адпусцілі ў Літву. А значыць — на радзіку...

Пра далейшую друкарскую дзейнасць С.Собаль захаваўся вельмі мала звестак. Ёсць меркаванні, што ён пабываў у Мал-давіі, на Украіне, а пасля пастрывіў у ма-нах, узяў імя Сильвестра.

Нахонт манастыра, праўда, звесткі больш пэўныя. Відыма даследчыца жыцця і дзей-насці С.Собаль А.Зярынова (маквічка, цпер набожніцка) адшукалі імя Сильвестра Собаль сярэд манашаў Магілёўскага брацт-ва, якія ўступілі ў яго пасля 1634 года.

Брацтва гэтае таксама займалася дру-карскай дзейнасцю. Але ў сярэдзіне XVII стагоддзя ніводнай кнігі не выпускалі. Зной-дзены толькі ва Успале (Швэцыя) "Бук-вар", на вокладцы якога значыцца больш позні час: 1649 год. Па сваім змесце, за-га-лоўку гэтае выданне супадае з "Букваром" С.Собаль, выдадзеным у 1636 годзе. А.Зя-рынова выказала меркаванне, што магчыма, і гэты новы "Буквар" выпусціў С.Собаль. Выкарыстаў шрыфты, якія зборот, дру-карскія дошкі.

Яна ж сцвярджала, што ў кнігах Магілёўскага магістрата ёсць шэраг запісаў, звязаных з жыццём і дзейнасцю С.Собаль, датаваных 1636—1647 годам. Калі верыць ім, ён памёр неўзабаве 1647 года.

Тым не менш, у энцыклапедычных да-ведніках звычайна называецца іншая дата смерці С.Собаль — калі 1645 года. З'явілася яна не выпадкова. Знайшлі да-завішчаны яго, які выйшлі нааўдана. Ад-но з іх захоўваецца ў Львове і папярэджае, што С.Собаль падтрымліваў сувязі з Камен-ец-Падольскім і Сокалем. Ды і быў там.

Завяшчанне напісана "понеделником перед праздником св.Лаврентия мученика (7 августа), года 1645 в Каменецком замке". Сярод іншых рэчаў, якія завяшчаў, С.Со-баль згадаў 14 кніг, даве гравіраваныя пласціны, два жалезныя валкі. Хутчэй за ўсё ў Каменец-Падольскі ён атрынуўся, калі ехаў у Малдавію ці Валакію. А, магчыма, заехаў туды дзеля распаўсюджвання уласных кніг.

Другое завяшчанне С.Собаль за-хоўваецца ў Нацыянальным архіве Рас-публікі Беларусь. Складзена яно 3 лютага таго ж 1645 года. Значыць, яшчэ да паездкі ў Каменец-Падольскі. Гэтае завяшчанне дае ўважэнне аб сямі друкараў. У Собаль было чацвёрта сынаў, брат Самён і сестра. Малодшыя сыны Іван і Лявонцій на той час з'яўляліся непаўналетнімі. Ён бацька завяш-чаў "дом с пияном... на горе Ильинской", а таксама чацвёрты валокі зямлі, два сенакосы каля Дняпра.

Жыў С.Собаль, як бачым, аўсім не бед-на. Так, старэйшаму сыну Яўхімію ён пакідаў 1200 польскіх злотых. Сума вялікая! З гэтага ж завяшчання даведваем-ся, што ці не да самай смерці ён працяваў друкарскую дзейнасць. Неадрама дум з сь-ноў пакаўняў незавершаны "Апосталы", кожнаму — па 600 адпаведнікаў. 44 лісты таго ж "Апостала" знаходзіліся ў сыноў яго сястры — друкароў Яўфімія і Маісее Фе-даравічаў у якасці залогі.

На падставе гэтых завяшчанняў і назы-ваецца год смерці С.Собаль прыкладна 1645-ы. Хаця магло стацца і так, што пасля ўладкавання спраў зямных, падаўляўшы уласную маёмасць, ён мог і не спяшацца на той свет.

Магчыма, далейшыя пошукі даследчы-каў і далучэ нешта больш пэўнае адносна апошніх дзён жыцця таго, што першым унёў ва ўжытак новую назву першага падручніка для дзяцей. А што гэта і на самой справе было так, перакананы сусветна вядомы дас-ледчык старажытнай кнігі Джон Сіман Габ-рыель Сіманс.

Алесь МАРШОЎЧЫ.

ЗАПКАЎЛЕННЫ ПОГЛЯД

Ключ ад мінуўшчыны

БЕЛАРУСЬ — КАЛЫСКА МНОГІХ НАЙВАЖНЕЙШЫХ НАПРАМКАЎ
ГІСТОРЫКА-АРХЕАЛАГІЧНЫХ НАВУК.
НОВЫ СЯРОД IX — АРХЕАЛАГІЧНЫЯ МІНЕРАЛОГІЯ

Значэнне мінералаў і іх роля ў гісторыі і матэрыяльнай культуры старажытных народаў з'яўляецца адной з актуальных праблем архе-алогіі. І калі ў навуковых даследа-ваннях праблеме не выразіліся да-сягаецца ў сумесных мінерала-ар-хеалагічных даследаваннях, то ў навукальным працэсе, на жаль, гэтага пакуль не назіраецца. Даст-аткова сказаць, што некаторыя пытанні мінералогіі чытаюцца ў адной-дзюх уральскіх ВНУ, а ў навукальных планах гістарычных факультэтаў практычна ўсё ін-шых ВНУ СНД, у тым ліку і беларускіх, мінералогія як прад-мет проста не азначацца. А між тым сімбіёз мінералогіі і археалогіі мае аялікае агульнанавуковае зна-чэнне. Даўно наспела неабход-насць стварэння новага спецыяльнага навуковага — архе-алагічнай мінералогіі, прадметам якой з'яўляецца вывучэнне мінералаў і вырабаў з мінералаў з археалагічных помнікаў, уста

СЕМЕЖАВА

(Заканчэне. Пачатак на 4-й стар.)

дзесці да 1854 года. Пачынаючы з 70-х гадоў XIX ст., хаты будаваліся вышэй, з вялікімі зашклёнымі вокнамі і драўлянымі падлогамі. Будаваліся з круглых бярэняў і былі заўсёды чыстымі, дагледжанымі, а перад святамі вышкрэбваліся нажомі не толькі з сярэдзіны, але і з надворку. З вуліцы хаты агароджваліся высокім плотам з наротамі і вясніцкамі.

Газа першы раз з'явілася ў Семежаве ў 1874 годзе. Першае яе з'яўленне было цікавым, асабліва для дзяцей, якія беглі за прадаўцом-журэкам і глядзелі, як "гарыць вада". Пасля з'яўлення газу з'явіліся новыя сваяцкія: "газнікі" і "ліхтары". Ліхтарнікі карысталіся ў хлявах і гумнах.

Усе прылады апрацоўкі жалізіны былі з дрэва: саха, барана, колы былі без шынаў. У Семежаве гаварылі так: калі пройдзе па жалізіне саха, то хлеба не будзе. Металічныя прылады і вырабы пачалі прымацца з пачаткам XIX стагоддзя.

Штодзённым рабочым адежам было лямное. Жанчыны насілі кашулю, рукавы які ўпрыгожваліся вышуканымі з чырвоных ніткаў, а зверку апраўляліся шпуроўка і спадніца. Мужчыны летам насілі лямную кашулю і штаны, а ў халоднае надвор'е — кашулю і штаны, пафарбаваныя ў карычневы або чорны колер. Для верхняй кашулі і штаноў рабілася тканіна, у аснове якой адна нітка была лямной, а другая шарсцяной. У халодныя дні насілі суконныя куртки, а зімою кашулі.

Жанчыны мелі спецыяльныя вясельныя ўборы, які ў іншых выпадках ніколі не выкарыстоўваліся. Ф. Сіцпура апісаў гэты наступны чынам: "Убор гэты складаецца з жульня, саяны і шпуроўкі. Жульня — гэта адзенне, зробленае з тонкага цёмнасіняга сукна, накітавалі жаночага летняга паліта, без гузікаў. Саяна — гэта з такога ж сукна спадніца, падол якой абшывалася шырокім, каля трох вяршкоў пясам з чырвонага кумачу. Шпуроўка — гэта гарэст з чырвонага атласу ці шарсцяной матэрыі з абшывкамі з мішурына тасу. Абшывкай прыналежаў вясельнага ўбору лічыцца спецыяльная кашуля, пераднік (квартку) і намітка. Кашуля робіцца з тонкага палатна, рукавы якой ўпрыгожваюцца карункамі (вустаканамі) і бэлькай з чырвоных нітак, пераднік робіцца з чырвонага ці шырока колеру кумача, а намітка з малінавага атласу. Карункі і ішыя павіны быць уласнага хатняга вырабу.

Неабходным аtryбутам жаночага ўбору, і не толькі вясельнага, але і будняга, лічыцца каравалёва паперка, які кашуюць іншы раз і 30 рублёў".

Жыццё Семежава вызначалася вялікай працавітасцю, асабліва ў ўзросте цвярозасці, п'янства ў шынку і ў быцц зарплата вельмі рэдка. Зрэшты, як і бойкі ў сем'ях ды грабе, дэспатычнае абыходжанне. Жанчыны ў доме заўсёды была паўнапраўнай гаспадыняй, а не рабаю, муж ніколі нічога не рабіў без яе згоды і парад. Моладзь паводзіла сабе безадкорна ціпла і шчыльна, таму незаконных нараджэнняў не зарэкалася.

Земляробства мэтацкоўцы ялі трохпольнае, чаргаваліся сельскагаспадарчыя культуры так: ячмень — жыта — ячмень, а пазней: ячмень — бульба — жыта — ячмень. Але бульбы сеем вельмі мала, ды яшчэ ў кожную барэзну. Баранавалі два разы. Сеем бульбу праз барэзну пачалі на папоскай зямлі. У 1890 г. яна дала вялікі ўраджай. Пасля гэтага і сёння сталі сеець праз барэзну.

Першым семежэўцам, які пусціў перад сабой жыта палар, вясёны горкім лубінам, быў Марцінчук. Мэтацкоўцы гаварылі, што Марцінчук прапаў — будзе без хлеба. Але на наступны год жыта на палары было надзева добрае, такое, якое ніколі не было на паларх семежэўцаў. Таму ўсе гаспадаркі з гэтага часу пачалі пуськаць палар, на якім сеем лад заворнае лубін, некаторыя і канюшны, пасля якіх сеем жыта.

У лістападзе 1917-га савецкі камітэт 12-га Каліцкага памежнага палка ўсталяваў у Семежаве савецкую ўладу, якая праіснавала да сакавіка 1918-га. 18 лютага 1918 года нямецкія войскі, парушыўшы перамір'е, пачалі наступленне і ўжо ў сакавіку занялі Семежаву, у якім прабывалі да снежня 1918-га. Потым прыйшлі палкі.

У кастрычніку 1920 г. Расей і Польшчы падпісалі ў Рызе мірную дамову, якая вызначала дэмаркацыйнай лініяй Кіеўскі — Лань, а нейтральнае зона, у якую трапіла і Семежава, прайшла праз Слуцкіну.

Гэты час міхуладззя, калі палкі адышлі, а большавы яшчэ не прыйшлі, беларусы Слуцкіны выкарысталі для арганізацыі змагання за незалежную Беларусь.

14 лістапада 1920 г. быў скліканы а'езд Слуцкіны, які ўтварыў Радз Слуцкіны на чале з Уладзімірам Пракулевічам. Была сфармавана 1-я Слуцкая брыгада з чатырох тысяч чалавек пад камандаваннем Анцыпавіча, а пазней — А.А.Сол-Кутылюскага.

У лістападзе 1920 г. Першы Слуцкі полк Слуцкай брыгады заняў участак па лініі Семежава — Візна даўжынёю 20 кіламетраў. Большавікі пачалі барацьбу са Слуцкай брыгадай. На пачатак снежня 1920 г. іх войскі выйшлі на лінію ад м.Леніна па рацэ Случ да м.Тураў. Нейтральнае паласа, якая ўтварылася паміж дзяржаўнай мяжой і лініяй большавіцкіх войскаў, паводле мірнай дамовы частцай "чырвоных" не была занята. Толькі пасля папярэдняй згоды, атрыманай ад польскіх уладаў на захад войскаў савецкай Расей ў нейтральную зону, на трос сутак (з раніцы 4 снежня 1920 г.) у яе былі ўведзены часткі 8-й большавіцкай дывізіі. У выніку праведзенай аперацыі ў раёне Семежава частка аддзелаў беларускіх паўстанцаў была разбіта, і 7 снежня 1920 г. невялікая іх частка перайшла польскую мяжу. Палкі разбілі 30 беларускіх афіцэраў і 400 салдат.

9 снежня 1920 г. штаб Слуцкай брыгады прызнаў, што пасля баёў у раёнах Калыла, Семежава і Візны беларускія аддзелы адступілі да мяжы, а дзве роты адступілі на польскую тэрыторыю, дзе былі разброены. Брыгада адышла да самай мяжы на 8 кіламетраў на захад ад Семежава, але не складала зброі. Было зроблена некалькі спробаў аднавіць перадавыя часткі большавікоў шляхам кантрасту на Семежава і Візну. 13 снежня 1920 г. Семежава было занята паўстанцамі, потым адбіта чырвонаармійцамі, а ноччу 18 снежня зноў было вернута пад беларускую ўладу. Ноччу 19 снежня была занята і Візна, паўстанцы прасунулі крыху на ўсход ад гэтага мястэчка. Днём 19 снежня большавыя зноў пайшлі ў наступ і захапілі Візну. Паўстанцы пачалі адыходзіць на захад да в. Смолчын, а 20 снежня 1920 г. яны адышлі да в.Морава. У гэты ж дзень большавыя зноў уступілі ў Семежаву.

28 снежня Слуцкая брыгада беларускіх паўстанцаў перайшла раку Лань, трапіла ў разамішчыне 41-га польскага палка і была разброена дзе інтэрваена ў раёне Сінаўкі.

Для арганізацыі акупацыйнай савецкай ўлады ў былой нейтральнай зоне і для кіравання ёю заадавалі камандуючага 16-й чырвонай арміі тэрыторыя Слуцкага павету была падзелена на тры часткі, для кожнай з якіх былі створаны рэжымны: Паскоўскі, Харастовскі і Семежэўскі. Яны падпарадкаваліся Слуцкаму паветавому рэжыму.

Семежэўскі рэжым узначаліў большавіцкі камандзір Валюкевіч, які меў у падпарадкаванні аддзел са 150 чырвоных-армійцаў 17-й дывізіі і 20 конных мільшчыпераў.

3 лютага 1921 г. па май 1922 г. Семежэўскі рэжым узначаліваў Пятро Навумавіч Грышкевіч, які затым быў перададзены старэйшым рэжыму ў Пярэцкі Слуцкага павета. З вясені 1925 г. па вясень 1927 г. з'яўляўся сакратаром Дубровіцкага РККП (б)Б, а ў 1930 г. — сакратаром Гроскага РККП (б)Б. У 1934—37 гадах — старшыня прафсаюза работнікаў сярэдніх школ БССР. У чэрвені 1941 г. добраахвотна пайшоў на фронт і быў камісарам 321 асобнага сапёрнага батальёна Заходняга фронту. Загінуў у кастрычніку 1941 г. пад Вязьмай.

З мая 1922 г. да канца 1923-га старшынёй Семежэўскага рэжымна быў Пятро Казалод — асабісты пісар Чалава да дэмілізацыі з чырвонай арміі, ураджэнец Семежава. У канцы 1923 г. ён быў мабілізаваны ў ВЧК, дзе змяніў прозвішча "Казалод" на "Смірноў".

Сёння м. Семежава, як і ўся Краіна, жыве па сваім, па беларускім чале. Пяшчца новая старонка ў кнігу Беларускага Лёсу.

Мікалай АЛЯШКЕВІЧ,

былы настаўнік Семежэўскай сярэдняй школы.

Ці патрэбны мы Еўропе безаблічымі?

ЦІКАВЫ СУРАЗМОЎЦА

"Непрадказальны Малашук" — так назваў свой уступны артыкул у новай кнізе Адама Малашука "І ажываюць спадчыныя старонкі", выпушчанай Сёння выдавецтвам "Мастацка-літаратурны", даўні сабра Адама Іосіфавіча літаратурна-адукацыйна-дзясцка, небездзяцка. Пастар філалагічных навук, Лабрат Дзяржаўнай прамі Беларуска-літэратурна-нацыянальнага Навукова-асветнага цэнтру імя Францішка Скарыны, прафесар Адам Малашук ужо шмат гадоў быў для многіх непрадказальным сваёй настольніцасцю, нечакана адкрываючы чытачу Беларусь і свету яркія імёны нашай Айчыны, якія многія дзесяцігоддзі былі схаваны ад нас туманам небыцця.

І сёння гэты чалавек усё так настольніца і апантана працуе на ніве Адраджэння, сваёй адданай працай ласе ўсім нам яркі прыклад служэння Айчыне, народу зямлі Беларускай.

Сёння Адам Малашук гасць нашай газеты.

— Адам Іосіфавіч, раскажыце, калі ласка, пра свае вытокі Беларускасці. Як і адкуль з'явілася ў вашай душы любоў да роднага краю, яго гісторыі і культуры?

— Відаць, ішчэ з маленства. А маленства маё прайшло на Астравеччыне — беларуска-польска-літоўскім паранічым. Няздзячы на гэтакое гаспадарчае становішча, у гэтым куткучы Беларусі ўсё ж пераважалі беларускія настроі. Вучыўся я ў Гудайскай, затым — у Астравецкай школе. На ўсё рабні быў адзіны дзесяты клас, у якім вучыўся дзесяць вучняў. А любімым малым прадметам была беларуская літаратура.

— Але ж, мусіць, ужо тады быў для вас нехта прыкладам, кумірам?

— Так, праўда, гэта было ўжо крыху пазней, калі я стаў сабрам літаратурнага аб'яднання, што працавала пры Маладзешчанскай абласной газеце. Хто з нас па малалосці не грашчыў вершамі? А ўзначальваў яго добра ўсім вядомы наш Мікола Ермаловіч. Ён разбіраў нашы вершы — неадкаваля, поўныя рыторыкі. Дарэчы, сюды са Сморгоні прыймаў і мой сабра Арсен Ліс, некаторыя іншыя, вядомыя сёння ў краіне літаратары, але гэта была ўжо першая спроба свядомага дзейнасці, шырае юнацкае прызнанне ў любові да роднага краю. Я пісаў у рэчку, абласную газету, "Піонер Беларусі". Потым паступіў на аддзяленне журналістыкі філалагічнага факультэта Беларускай універсітэта.

Свядомае даследчыцкае работа па гісторыі роднага краю пачалася ўжо тады, калі я прайшоў у Радзкоўскай райгазеце. Менавіта ў той час а пазнаёміўся з уладай Аляксандра Аўласава — рэдактара "Нашай Нівы", уладай Браніслава Тарашкевіча. У гэты перыяд я пачаў пісаць артыкулы па гісторыі краю, гісторыі культуры. Тады я ўжо свядома паступаў у аспірантуру Інстытута літаратуры. Мне цікавіла гісторыя беларускай літаратуры XIX стагоддзя. Лёс завёў мяне ў той час з Уладзімірам Караткевічам — гэта акалічнасць істотна паўплывала на маю нацыянальную самасвядомасць. А потым у пачатку 60-х гадоў пачаў выходзіць мае першыя кніжкі.

— Адам Іосіфавіч, чым вы, як беларус, можаце ганарыцца ў першую чаргу?

— Цяжка сказаць, але ж, відаць, у першую чаргу тым, што я ўпершыню сказаў пра літаратуру XVII—XVIII стагоддзя. Лічылася чамусьці, што ў гэты перыяд у Беларусі нічога не было — "інтэлектуальная

пустыня". Маўляў, паланізацыя і каталіцызм такое зробілі з народам, што ён, для стагоддзяў мёртвы. Невядаючы! Парадзаскалі! Пачаліся аркхуныя пошукі, а ў выніку гэтых пошукаў з'явілася кніга "На скаржыванні славянскіх традыцый" — пра беларускую літаратуру пераходнага перыяду: ад старажытна-беларускай літаратуры, якая абшывалася пераважна славянскай... Я адшукаў каля 150 твораў гэтага перыяду. Цялы пласт песеннай лірыкі! Шырока пайшоў "Палацкі шытак". Знайшоў я ў Вільнюсе песню касцюмаўскай паўстанцаў. Я не змог нават нідзе надрукаваць такіх слоў, як, скажам:

...Пойдзем усё мы да Касцюшкі, Рубаць будзем маскляшкі.

А цяпер гэты твор друкуецца, і кожны добра разумее, што "маскляшкі" гэта не азначае "рускія". Тут маецца на ўвазе салдат царскай арміі. Гэта не антырускі, а антыцарскі твор. Кнігу — "На скаржыванні славянскіх традыцый", пра якую я гавару, лічу сваёй малой кнігай, якой можна мне, як беларусу, ганарыцца і ахава, думаю, застанецца. Гэта — разбіццё ішчэ таго перыяду, сцягвароднае таго, што ў Беларусі была і сваё эпоха барэка і эпоха асветніцтва.

Прынесла ў гэтым сэнсе мне задавальненне і кніга "Беларусь у лютэрыку мемуарнай літаратуры XVIII стагоддзя".

— Усе мы ведаем вас не толькі як цікавага даследчыка і вучонага, а і як дырэктара Нацыянальнага навукова-асветнага Цэнтру. Раскажыце, калі ласка, крыху больш падрабязна пра ваш Цэнтр.

— Наш Цэнтр уявіўся пасля таго, як усе мы адначасна выклікалі навіны спынення земляробства і асветы Францішка Скарыны. Многія спачатку пацяскалі плячымі: маўляў, нашто ён, гэты Цэнтр? Есць жа Інстытут мовы, Інстытут літаратуры, Інстытут гісторыі. Але ж навуковцы адкрылі, на мой погляд, робіцца менавіта на стыку гэтых навук. А таму ў нашым Цэнтры сабраліся прадстаўнікі розных навук: мовазнаўцы, гісторыкі, літаратары — усяго 29 чалавек.

У іншых славянскіх краінах такія цэнтры з'яўляюцца цэнтрам нацыянальнай самасвядомасці. У Балгарыі — Цэнтр Кірыла і Мёфодія. У Славакіі літаральна за тры гады пабудавалі такі цэнтр. Гэта — патэнцыял нашых будынкаў, узорны сучаснай тэхнікі. Нашы славяцкі сабры выдзілі надзею

пустыня". Маўляў, паланізацыя і каталіцызм такое зробілі з народам, што ён, для стагоддзяў мёртвы. Невядаючы! Парадзаскалі! Пачаліся аркхуныя пошукі, а ў выніку гэтых пошукаў з'явілася кніга "На скаржыванні славянскіх традыцый" — пра беларускую літаратуру пераходнага перыяду: ад старажытна-беларускай літаратуры, якая абшывалася пераважна славянскай... Я адшукаў каля 150 твораў гэтага перыяду. Цялы пласт песеннай лірыкі! Шырока пайшоў "Палацкі шытак". Знайшоў я ў Вільнюсе песню касцюмаўскай паўстанцаў. Я не змог нават нідзе надрукаваць такіх слоў, як, скажам:

...Пойдзем усё мы да Касцюшкі, Рубаць будзем маскляшкі.

А цяпер гэты твор друкуецца, і кожны добра разумее, што "маскляшкі" гэта не азначае "рускія". Тут маецца на ўвазе салдат царскай арміі. Гэта не антырускі, а антыцарскі твор. Кнігу — "На скаржыванні славянскіх традыцый", пра якую я гавару, лічу сваёй малой кнігай, якой можна мне, як беларусу, ганарыцца і ахава, думаю, застанецца. Гэта — разбіццё ішчэ таго перыяду, сцягвароднае таго, што ў Беларусі была і сваё эпоха барэка і эпоха асветніцтва.

Прынесла ў гэтым сэнсе мне задавальненне і кніга "Беларусь у лютэрыку мемуарнай літаратуры XVIII стагоддзя".

— Усе мы ведаем вас не толькі як цікавага даследчыка і вучонага, а і як дырэктара Нацыянальнага навукова-асветнага Цэнтру. Раскажыце, калі ласка, крыху больш падрабязна пра ваш Цэнтр.

— Наш Цэнтр уявіўся пасля таго, як усе мы адначасна выклікалі навіны спынення земляробства і асветы Францішка Скарыны. Многія спачатку пацяскалі плячымі: маўляў, нашто ён, гэты Цэнтр? Есць жа Інстытут мовы, Інстытут літаратуры, Інстытут гісторыі. Але ж навуковцы адкрылі, на мой погляд, робіцца менавіта на стыку гэтых навук. А таму ў нашым Цэнтры сабраліся прадстаўнікі розных навук: мовазнаўцы, гісторыкі, літаратары — усяго 29 чалавек.

У іншых славянскіх краінах такія цэнтры з'яўляюцца цэнтрам нацыянальнай самасвядомасці. У Балгарыі — Цэнтр Кірыла і Мёфодія. У Славакіі літаральна за тры гады пабудавалі такі цэнтр. Гэта — патэнцыял нашых будынкаў, узорны сучаснай тэхнікі. Нашы славяцкі сабры выдзілі надзею

"Славяцкі біяграфічны слоўнік. Мы ж закончым! Толькі выдаваць слоўнік-шматтомнік "Беларускія пісьменнікі". Але ж гэта толькі пісьменнікі, а дзе мастакі, вясёныя дзеці, медыкі?..

Настаўніцкая газета і наш старэйшы "Беларускі біяграфічны слоўнік".

— Якія ў нас склаліся стасункі з беларускім замежжам?

— Добрая стасункі ў нас склаліся з беларускай дыаспай у Амерыцы: у прыватнасці, а Вітаўтам Кіпелем, Якім Запруднікам і інш. Супрацоўнічаем з музеем Францішка Скарыны ў Лондане, а Аляксандрам Надсанам і інш. Мы значымся ў дзяржаўнай праграме "Беларусь у свеце", павіны падтрымліваць даведнік "Беларусь у свеце". З Канады перадалі нам архіў — у скаржыванні. Прадаюць з іншых краін унікальныя мастацкія творы, фотаздымкі. Дарэчы, скажам, у нас ужо сабраны біяграфічны асветні пра 800 дзесяць культуры — беларусы, якія на мойкі аб'ектыўных прычынах не змоглі працаваць на карысць беларускага народа і працавалі для іншых народаў. На жаль, беларуская дыяспара абмежаваная ў фінансавых магчымасцях — сродкі іх няма мільянераў, а тыя, хто дабіўся адноснага багата, адыходзяць ад беларускай культурнага жыцця. Як урэшце і ў нас.

— Але ж, відаць, і ў нас ёсць людзі, якія аказваюць нам фінансавую падтрымку?

— Так, ёсць фірмы, якія дапамагаюць нам. Гэта — агутаванне прадпрыемстваў, фірма "Дайно-ва", беларуска-амерыканская фірма "Фіко", банк "Мана", добрыя даўня сувязі ў нас з банкам "Беларусь".

Дзякуючы такой падтрымцы, мы шведра прытрымліваемся пазіцыі нацыянальнага Адраджэння, бо першы чым інтэравацца разам з еўрапейскімі дзяржавамі, нам трэба набыць сваё, выразнае нацыянальнае аблічча. Ці патрэбны мы Еўропе безаблічымі: без свайго менталітэту, без свайго мовы, культуры, літаратуры, мастацтва...? Трэба, нарэшце, гэта шведра ўсвядоміць кожнаму беларусу, каб не кіліцца пад павесамі палітычных вятроў то на Усход, да Расіі, то на Захад, да Польшчы, а шведра і а пачуццё уласнай годнасці — наш народ нічым не горшы іншых народаў!

Гутарыла Святлана ХОРСУН.

СТАРАЖЫТНЫЯ ГАРАДЫ БЕЛАРУСІ

Пінск.

"У ТАМАША ЗАНА ВЁСАЧКА Ў БЕЛАРУСІ..."

ЁН БЫЎ КУМІРАМ МОЛАДЗІ, ЛІЧЫЎСЯ ЎВАСАБЛЕННЕМ ВЫШЭЙШЫХ РЫС ДУХУ І МЕЎ ВЕЛІЗАРНЫ УПЛЫЎ. АЛЕ НІХТО НА ЯГО РАДЗІМЕ СЁННЯ НЕ МОЖА СКАЗАЦЬ ПРА СВАЙГО СЛАВУТАГА ЗЕМЛЯКА НІЧОГА ПЭЎНАГА...

Тамаша Зан — чалавек найцікавейшага лёсу. Азін з заававалішчэ і кіраўніком першых рэвалюцыйных арганізацый на Беларусі і ў Літве. Паст-рамантык і вучоны-прыродазнавец, найбольш сабра А.Міцкевіча, Я.Чачоты, І.Дамейкі, ён, бесспрэчна, быў яркай зоркай на небасці беларускага грамадскага і культурнага жыцця першай паловы XIX стагоддзя.

Жыццёвым і творчым шляхам Т.Зана прывіталі сваё даследаванне літаратуразнаўства і пісьменнікі Польшчы, Літвы, Расіі. Сярод нашых сучаснікаў — Кастусь Цішка, Вялічын Грышкевіч, Адам Малашук.

Найменш вывучаным па-ранейшаму заававалішчэ даследаваным перыяд жыцця Т.Зана. У 1841 годзе вясёны вытанік вяртаецца на радзіму. Заававалішчэ навуковай і педагогічнай работай. З 1844 г. працуе інспектарам казенных маёнткаў на Лельшчыне. Затым выхадзіць у а'ястку. Менавіта ў гэты час накіроўваецца ў паводні на краі, сустракаецца з падрастоўным пакаленнем. У ледкім ад сентыментаў Энгельсавым ледкім слоўніку Гранат гаворыцца аб ім: "Чалавек вялікай сілы волі і рэзкай душэўнай чысціні, ён быў кумірам моладзі, лічыўся ўзасобненнем вышэйшых рыс духу і карыстаўся вельмі высокай уладай". Біяграф Зана М.Дунай сведчыць аб прыязных адносінах да рускага народа. Пасля доўгага гадоў царскай кратаў і сылкаў Т.Зан пры сустрачы з вучнямі Віцебскай гімназіі, па ўспамінах аднаго з іх, перасяраваў ад расійскага ўдзельніка міжнацыянальнай вярхоасці: "Не трэба толькі ніякай кніжачкі! Маскля! Ён іх ведаў, і паміж імі ёсць добрыя людзі. Я неаднойчы адчуваў гэта ў дні майго сылка. Наш

вораг — рускі ўрад, а маскля, чэсна мыслячы, нават гэтыя даламагчы нам адваяваць сваю незалежнасць. Рускія не менш за нас пакутуюць ад дэспатызму". У 1846 г. Т.Зан жаніўся з Брыгітай Свенташэўскай. Пад парад Алопска Дабравольскага і з яго дапамогай далі грошы і жоначыны баішкі. Зан набыў невялікі маёнткаў каля Калачына ў Аршанскім павеце Могілёўскай губерні.

Дабравольскі паставіў яшчэ і сваясвободную ўмову: "Незалежнасць нашымі павінен быць адзаканам" яму, напісаўшы тут аўтабіяграфію.

Але гэтая добрая задумка, на валькі жаль, заававалішчэ незалежнасць. Жыццё, жонка і навічкі, пайшо мёрна і спаконны. Нарадзіліся чатыры сыны. Завешча, жыць бы і жыць... 7 ліпеня 1855 года Тамаша Зан, акружаны багаварнай любоўю і ўвагай родных і шматлікіх сабраў, назваў яго пайшоў гэты свет. Пахавалі яго на каталіцкіх могілках у Смалевічах. Вядомы мастак Напалеон Орда, наведваўшы ў 70-х гг. 19 стагоддзя мястэчка, славутае свай даўняй, арабў малонак "Помнік Тамаша Зана".

Але нязможнае час, больш таго, чалавечы абычавасць і нават свядомасць пайшоў да таго, што металічны крыж на помніку Т.Зана і яго жонкі, пахаванай побач, былі скінуты і разбіты, босадзіла знікла ланцугавая апорка. І, урэшце, усе пахаваныя староі часткі могілак маюць жудасны выгляд. Зараз, праўда, магілы сінца і зноў пачалі будавацца, намагаючыся вярнуць мисюнай школы прыведзены ў належны парад.

Удалася прачытаць поўнаасці надпіс на мемарыяльнай пліце,

якая выбіта на вялікім валуне, што ляжыць перад помнікам. Вось яго поўны тэкст (у перакладзе з польскай мовы): "Мілы Богу і людзям Тамаша Зан, паміж пра ягога благаславення ескі.XLV. Жыў ішчэ адзасці гадоў. Памёр 7 ліпеня 1855 г. у Калачыне. З Свенташэўскай Брыгітай Зан пахавана побач са сваім мужам 23 жніўня 1900 г. ва ўзросце 81 год. Сын, іх не маўля Стас, памёр у 1854 г." Лейшчкі літары дапамагалі нам расшыфроваць сестра Аларына з Аршанскага касцёла св. Іосіфа. Аказваецца, тут цягнуцца біблейская "Кніга прамудрасці Ісуса, сына Спрахавы", або яшчэ яна называецца "Эрлэстэіт" (там толькі імя іншае — Майсей).

Паставілі мы перад сабой ішчэ адзін цікавы пытанне: ці тое, што маціна, а што заававалішчэ. Заававалішчэ першы наперсі да даяднікі. Але тады вёскі няма ні ў "Слоўніку назваў населеных пунктаў Віцебскай вобласці", ні ў працах па тапаніміі В.Жучкевіча. У "Опыты описания Могилёвской губернии", выпушчаны ў канцы 19 стагоддзя А.С.Дзямбавічам, дзе, злепсца, падлічаны не толькі ўсе дэшы і хаты ў краі, але і кожнае дрэва ў лесе, Какачын таксама не патрапіў.

Адам Міцкевіч у 1853 г. піша Ігнату Дамейку з Пярэжы: "У Тамаша Зана а'яскача ў Беларусі... Але ж дзе тая вёска? Выразілі шукаць на месцы. Была адна заавачка. К.Цішка ў сваім эсе "Лісце назваў населеных пунктаў Віцебскай вобласці", прыб

